

EKSTERİMİZLƏ BAĞLI CİNAYƏTLƏRİN İSTINTAĞI ZAMANI TİPİK İSTINTAQ FƏRZİYYƏLƏRİ

Tamerlan Abdulqafur oğlu Qurban

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzi

E-mail: tamerqurban@mail.ru

Ekstremizmlə bağlı cinayətlərin (ekstremist fəaliyyətin) zamanı istintaqın gedişində irəli sürülməsi mümkün olan tipik istintaq fərziyyələri müəyyən edilərək sistemləşdirilmiş, bu istintaq fərziyyələrinin yoxlanması məqsədilə həyata keçirilməsi mümkün olan istintaq hərəkətlərini, digər prosesual hərəkətlər və əməliyyat-axtarış tədbirləri göstərilmiş, onların hansı ardıcıl keçirilməsi qeyd olunmuşdu. İstintaq fərziyyələri, o cümlədən ekstremizmlə bağlı cinayətlərin istintaqı zamanı tipik istintaq fərziyyələrinin dairəsi ilə bağlı məsələlər nəzərdən keçirilmişdi.

Tədqiqatla ekstremist fəaliyyətin, ekstremizmlə bağlı cinayətlərin istintaqının elmi-metodiki, təşkilati-texniki, taktiki-prosessual əsaslarının müasir reallıqlar nəzərə alınmaqla yaradılmasının, ekstremizmin yeni forma və növlərinin taktiki-kriminalistik xüsusiyyətlərinin sistemli və hərtərəfli şəkildə araşdırılmışdır. Ekstremizmlə bağlı cinayətlərin (ekstremist fəaliyyətin) istintaqında tipik istintaq fərziyyələrinin irəli sürülməsi və yoxlanması məsələlərinin elmi-nəzəri və təcrübi aspektlərdən işlənilməsinin zəruriliyini xeyli aktuallaşdırmışdır. İbtidai istintaqın müxtəlif şəraitlərində müstəntiqin düzgün məntiqi və elmi cəhətdən əsaslı kompleks hərəkətləri, fəaliyyəti xeyli dərəcədə belə şəraitlərdə determinə olunan vəzifələrin düzgün müəyyən olunmasından, eyni ilə də cinayət işləri üzrə fərziyyələrin qurulması və yoxlanması işinin düzgün təşkilindən asılı olduğu elmi-nəzəri əsasları müəyyən edilmişdir.

***Açar sözləri:** ekstremist cinayətkarlar, ekstremizm fəaliyyəti, tipik istintaq fərziyyələri*

GİRİŞ

Şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyi üçün ciddi təhdid olunan ekstremizm, ekstremizm yönümü cinayətlər qloballaşan dünyanın ən mürəkkəb və çoxaspektli neqativ təzahürlərindən birinci ictimai təhlükəsiz olduqca yüksək olan hadisələrə çevrilmişdir. Belə ki, terrorizm və ekstremizm haqqında qlobal bazanın məlumatlarına görə 1970-2016-ci illərdə 83 min partlayış, 18 min qəsdən adam öldürmə və 11 min adam oğurlama ilə müşahidə olunan 170 000-dən artıq terror və ekstremizm xarakterli hücumlar törədilmişdir. Yalnız 2017-ci ildə 1066 terror aktı və zorakı ekstremizm tapşırıqlarının reallaşdırılması nəticəsində 7363 insan həlak olmuşdur [6, s. 80]. Son dövrlərdə ekstremizmin ən təşkilatlı formalarından biri olan dini ekstremizm daha sürətlə yayılmaqdadır. Müasir şəraitdə kompyuter şəbəkələrindən, telekommunikasiya vasitələrində istifadə etməklə ekstremist ideologiyanın yayılması halları da kəskin artmışdır.

Qeyd olunan amillər ekstremist fəaliyyətin, ekstremizmlə bağlı cinayətlərin istintaqının elmi-metodiki, təşkilati-texniki, taktiki-prosessual əsaslarının müasir reallıqlar nəzərə alınmaqla yaradılmasının, ekstremizmin yeni forma və növlərinin taktiki-kriminalistik xüsusiyyətlərinin sistemli və hərtərəfli şəkildə araşdırılmasının, ekstremizmlə bağlı cinayətlərin (ekstremist fəaliyyətin) istintaqında tipik istintaq fərziyyələrinin irəli sürülməsi və yoxlanması məsələlərinin elmi-nəzəri və təcrübi aspektlərdən işlənilməsinin zəruriliyini xeyli aktuallaşdırmışdır. İbtidai istintaqın müxtəlif şəraitlərində müstəntiqin düzgün məntiqi və elmi cəhətdən əsaslı kompleks hərəkətləri, fəaliyyəti xeyli dərəcədə belə şəraitlərdə determinə olunan vəzifələrin düzgün müəyyən olunmasından, eyni ilə də cinayət işləri üzrə fərziyyələrin qurulması və yoxlanması işinin düzgün təşkilindən asılıdır [7, s. 20].

L.Y.Drapkin və A.E.Şulkin qeyd edirlər ki, ekstremizmlə bağlı cinayətlərin işlərinin istintaq prosesində istintaq şəraitlərinin həllinin əsas metodu fərziyyələrin qurulması və yoxlamasıdır [8, s. 37].

ƏSAS HİSSƏ

K.Q.Saricalinskaya düzgün olaraq göstərir ki, "istintaq zamanı qurulan fərziyyələr mühüm əhəmiyyətə malik olub, istintaqın planlaşdırılmasında həlledici rol oynayır. Belə ki, fərziyyələrin qurulması və yoxlamasında istintaqın planlaşdırılmasının əsasını təşkil edir. Fərziyyələr vasitəsi ilə istintaqın istiqaməti, habelə iş üzrə aydınlaşdırılmalı olan halların dairəsini müəyyən edilir. İstintaq fərziyyələri müstəntiqin fəaliyyət dairəsini, araşdırmanın istiqamətini və xarakterini müəyyənləşdirir" [1, s. 249]. İ.Peşak istintaq fərziyyələrini həqiqətin idrakı metodlarından biri olaraq qiymətləndirir [14, s. 189]. A.Q.Volenski istintaq fərziyyələrinin: -cinayətin törədilməsinin vaxtının və yerinin müəyyən olunması; -cinayətin törədilməsində bilavasitə əlaqəsi olan şəxslərin üzə çıxarılması; -cinayətin törədilməsinin üsullarının, bu zaman istifadə olunan alət və vəsaitlər, -silahların müəyyən edilməsi; -cinayət nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsi üçün tədbirlərin müəyyən edilməsi; -cinayətin törədilməsinə kömək edən halların, şəraitlərin, qəbul edilməsi mümkün olan profilaktik tədbirlər kompleksinin müəyyənləşdirilməsi və s. kimi istintaqın qarşısında duran vəzifələrinin həlli üçün əhəmiyyət kəsb etdiyini, son nəticədə tipik fərziyyələrin irəli sürülərək yoxlanmasının istintaq gedişinin optimal planlaşdırılmasına və proqramlaşdırılmasına imkan verdiyini xüsusi olaraq qeyd edir [11, s. 527-528].

"Fərziyyə" (versio latın sözü olub "görməni dəyişmə", "dönmə") termini ilk dəfə olaraq kriminalistikaaya aid dərsləkdə 1935-ci ildə işlədilmişdir. O zaman fərziyyənin məntiqi təbiəti nəzərdən keçirilməmiş və belə qeydlə məhdudlaşmışlar ki, fərziyyələr istintaq planının əsasını təşkil edir və istintaqın ilkin mərhələsində, ilkin istintaq hərəkətləri aparıldıqda sonra irəli sürülür. Sonradan fərziyyənin ilk elmi anlamı 1940-cı ildə B.İ.Şaver tərəfindən təklif olunmuşdur. Onun fikrincə, "fərziyyə dedikdə müstəntiqin işinin materiallarına əsaslanan istintaqı aparılan cinayətin xarakteri, motivləri və onu törədə bilən şəxslər barədə mülahizələridir və gümanlarıdır" [14, s. 182].

K.Q.Saricaliinskaya qeyd edir ki, "kriminalistika fərziyyələri, cinayət hadisəsinin mahiyyəti təqsirləndirilən şəxsin törədilmiş cinayət əməlinə təqsiri və motivləri, onun məsuliyyət səviyyəsinə və xarakterinə görə təqsir göstərən hallar, vurulmuş zərərin xarakteri və miqdarı, həmçinin cinayətin törədilməsinə şərait yaradan səbəblər haqqında faktlara əsaslanaraq, qurulan və məntiqi qaydalar üzrə yoxlanması zəruri olan ehtimallardır" [1, s. 245].

B.Y.Əliyev və A.M.Mahmydovun fikrincə, kriminalistika fərziyyələr-cinayət hadisəsi və onun ayrı-ayrı hallarına dair müstəntiqin (tədqiqat aparın şəxsin), faktiki məlumatlara əsaslanan deduksiyanın məntiqi qaydalar üzrə yoxlanılmalı olan ehtimal formasındakı induktiv əqli nəticəsidir [2, s. 83].

A.M.Larin istintaq fərziyyəsini "iş üzrə obyektiv həqiqətin müəyyən edilməsi üçün qurulan hipotez formulasından ifadə olunmuş və əldə olunan məlumatların ehtimal qiymətləndirilməsindən ibarət olan tədqiq edilən halların modelinin funksiyaları daşıyan inteqral ideya, obraz olduğunu göstərməklə, istintaq fərziyyəsini hipotezənin növlərindən biri, məntiqi kateqoriya kimi nəzərdən keçirirdi [13, s. 29].

R.S.Belkin hesab edirdi ki, "kriminalistika fərziyyə"- obyektiv həqiqətin müəyyən olunmasına xidmət edən, iş üçün əhəmiyyət kəsb edən və ya əhəmiyyətli ola biləcək ayrıca götürülmüş fakta və ya faktlar qrupuna aidiyyətdə əsaslandırılmış ehtimallar və ya mülahizələrdir [4, s. 371-372].

Fərziyyələr ilk növbədə əldə olan ilkin məlumatlar və ekstremizmlə bağlı cinayətlərin kriminalistika xarakteristikası nəzərə alınmaqla irəli sürülür [9, s. 69].

Ekstremist motivlərə və motivlərə görə törədilən cinayətlərin açılması və istintaqı üzrə müstəntiqin fərziyyələrin qurulması və yoxlanması ilə bağlı fəaliyyəti mürəkkəb analitik-idrak və yaradıcı prosesdir. Belə bir iş, istər istintaq gedişində toplanmış kriminalistika əhəmiyyət kəsb edən informasiyaya, istərsə də ekstremist cinayətlər haqqında tipikləşdirilmiş və ümumiləşdirilmiş elmi biliklər sisteminə, yəni kriminalistika xarakteristikaya əsaslanır.

M.V.Uşmarinin fikrincə, ekspertimizə dair işlər üzrə ən tipik ümumi kriminalistik fərziyyələrin qismində aşağıdakılar çıxış edə bilər: - ekstremist dəstənin və ya birliyin yaradılması, onun fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı müəyyən işlər görülmüşdür;- ekstremist fəaliyyətinin həyata keçirilməsində açıq çağırışlar səsləndirmişdir;- nifrət və ya düşmənçiliyin salınmasına, eyni zamanda insan ləyaqətini alçalmağa yönələn hərəkətlər həyata keçirilməsi;- ekstremist motivlərlə müşayiət olunan digər cinayət törədilmişdir [14, s. 182-183].

R.V.Kuluşov təşkilati-planlaşdırıcı xarakter daşıyan ekstremist cinayətlərin törədilməsi faktının mövcudluğu ilə şərtlənən istintaq şəraitləri üçün tipik ümumi kriminalistik fərziyyələrin qismində aşağıdakıların çıxış etdiyini göstərir:

1. Ekstremit fəaliyyətinin təşkili və ona rəhbərliklə ilə bağlı:- müəyyən ekstremist yönümlü ekstremist cinayətlərin törədilməsinə aidiyyəti olan ekstremist struktur ekstremist birlik (təşkilat, qanunsuz silahlı qrup) tipi üzrə yaradılmışdır, öz fəaliyyətini cinayətkar qurumun saxlanılmış iştirakçılarının rəhbərliyi altında həyata keçirir;- ekstremist struktur daha yüksək ümumilik dərəcəli (iyerarxiq quruluşlu) qurumun bölməsidir, ona rəhbərlik olduğu yer müəyyən olunmamış müəyyən şəxs (və ya qeyri-müəyyən şəxslər) tərəfindən həyata keçirilir;- ekstremist yönümlü ayrı-ayrı cinayətlərin törədilməsinə aidiyyəti olan şəxslər mütəşəkkil dərəcəsi və statusu məlum olan ekstremist strukturun tərkibinə daxilirlər;- ekstremist yönümlü ayrı-ayrı cinayətlərin törədilməsinə aidiyyəti olan şəxslər ekstremist strukturun tərkibinə daxilirlər və ya aparıcı iştirakçıları xüsusi əməliyyatın gedişində məhv edilmiş və ya qaçıb gizlənmişdir.

2. Ekstremit fəaliyyətin maliyyələşdirilməsinə münasibətdə:-ekstremit fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi mütəmadi xarakter daşıyır, maliyyələşmə mənbəyi qismində digər tamah-zorakı istiqamətli cinayətlərin törədilməsi çıxış edir;- ekstremist fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi mütəmadi xarakter daşıyır, maliyyələşmə mənbəyi qismində uçota alınmayan məhsulun və ya pul vəsaitlərin meydana gəlməsini şərtləndirən uçot-hesabat intizamının müxtəlif pozuntuları ilə müşayiət olunan istehsalat və ya digər qanunla qadağan edilməyən fəaliyyət çıxış edir;- ekstremist fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi ekstremist fəaliyyətin destruktiv ideologiyasını və ya digər şəxslərin mütəmadi xarakter daşıyan könüllü ianələri şəkilində həyata keçilir;- ekstremist fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi ekstremist fəaliyyətin ekstremist destruktiv ideologiyasını bölüşdürən şəxslərin könüllü ianələri şəkilində birdəfəlik xarakter daşıyır;- ekstremist fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi maliyyə vəsaitlərini və digər maddi dəyərlərin toplanmasından əsil (həqiqi) məqsədləri haqqında bixəbər olan şəxslərin könüllü ianələri şəkilində birdəfəlik həyata keçirilir [12, s. 320-324].

Hesab edirik ki, qeyd olunanlar nəzərə alınmaqla ekstremist motivlərə görə törədilmiş cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasının xüsusiyyətlərdən çıxış edərək nəzərdən keçirilən əməllərin törədilməsinin istər ayrı-ayrı faktları, istərsə də bütövlükdə ekstremist yönümlü mütəşəkkil cinayətkar qurumların fəaliyyətinin istintaqına aidiyyətdə aşağıdakı ümumi və xüsusi fərziyyələrin sistemini təklif etmək olar. Fikrimizcə, ekstremist fəaliyyətin istintaqının ilkin (başlanğıcı) mərhələsinin tipik fərziyyələr sistemi müəyyən alt sistemlərdən—modul—bloklardan ibarətdir. Onların sırasında aşağıdakıları göstərmək olar:

Blok 1. Ekstremit xarakterli cinayətlərin ayrı-ayrı faktlar üzrə irəli sürülən fərziyyələr:

1.1. Ümumi fərziyyələr (cinayət ekstremist motivlər üzrə törədilmişdir):- ekstremist cinayət hüquq-mühafizə orqanlarına daxil olan məlumatda göstərilən şəraitlərdə törədilmişdir;-ekstremit cinayətlə digər şəraitdə törədilmişdir (müraciət edən yanılmışdır və ya başqa səbəblərə görə cinayət haqqında informasiyanı təhrif edir); digər motivlər üzrə törədilən, lakin ekstremist cinayət kimi sənədləşdirilməklə həyata keçirilən cinayət faktı mövcuddur;

1.2. Xüsusi fərziyyələr (ekstremit əməlin törədilməsinin konkret motivləri və məqsədləri haqqında;-ekstremit cinayət törədilməsinə hazırlıq haqqında; hazırlıq hərəkətlərinin xarakteri və məzmunu haqqında;-ekstremit cinayətin törədilməsi üsulu haqqında; bir qrup şəxs (mütəşəkkil dəstə və ya birlik) tərəfindən ekstremist motivlərlə cinayətlərin törədilməsi haqqında;-ekstremit qurumun təşkili və fəaliyyəti haqqında; ekstremist kriminal strukturun üzvlərinin davranışı, ekstre-

mist kriminal strukturun üzvlərinin davranışı, onların sayı, qurumda kriminal rollarının paylanması xüsusiyyətləri haqqında; istifadə edilmiş cinayət alətləri və vasitələrinin xarakteri, onların tətbiqi işləri haqqında; -ekstremist cinayətlərin törədilmə yeri, vaxtı, şəraiti, cinayət izlərinin gizlədilməsi üsulları haqqında.

Blok 2. Ekstremist cinayətlərin eyni bir mütəşəkkil cinayətkar qurum (dəstə və ya birlik) tərəfindən törədilməsi haqqında fərziyyə:

2.1. Ekstremist cinayətkar qurumların fəaliyyət göstərdiyi ərazi (region) haqqında;

2.2. Konkret cinayətlərin törədilməsində ekstremist dəstənin bütün üzvlərin və ya bu struktura daxil olan ayrı-ayrı şəxslərin iştirakı haqqında;

2.3. Ekstremist cinayətkar qurumun və ya onun ayrı-ayrı üzvləri tərəfindən törədilən konkret cinayətlər haqqında;

Blok 3. Ekstremist cinayətkar qurumun tərkibi və iştirakçıların şəxsiyyəti haqqında fərziyyələr.

3.1. Ekstremist cinayətkar qurumun ümumi strukturu və iştirakçılar arasında rolların paylanması, onun say tərkibi, dayanaqlığı, silahlanması, milli və ya dini tərkibi haqqında.

3.2. Belə cinayətkar qurumun yaradılması və inkişafı xüsusiyyətləri, onun üzvlərinin müəyyən ekstremist ideologiyasının spesifikasiyası təşəkkülü haqqında.

3.3. Belə qrupun və ya birliyin təşkilatçısı (lideri) və ideoloqunun, belə qurumun nüvəsinin təşkil edənlərin şəxsiyyəti haqqında.

3.4. Qurumun tərkibinə daxil olan icraçıların, yardımçı funksiyalarını həyata keçirənlərin şəxsiyyəti haqqında.

3.5. Ekstremist qurumun liderlərinin və üzvlərinin mümkün olduqları haqqında.

Blok 4. Ekstremist cinayətkar fəaliyyətinin təminatı və onun istintaqa qarşılıqlıdırması haqqında fərziyyələr :

4.1. Ekstremist fəaliyyətinin törədilməsində istifadə olunan alət və vasitələrin əldə edilməsi və ya hazırlanması haqqında; silahın, döyüş sursatının, partlayıcı qurğuların, silah keyfiyyətində istifadə olunan digər perimetrlərin, qurğuların əldə edilməsi, axtarışı, hazırlanması üsulları haqqında; müxtəlif texniki vasitələrin, rabitə vasitələrin, nəqliyyatın əldə edilməsi, hazırlanması və s. üsulları haqqında; ekstremist ədəbiyyatın yayılması üçün kompüter şəbəkələrdən istifadə edilməsi haqqında; ekstremist ədəbiyyatın, vərəqələrin və digər çap məhsullarının hazırlanması üsulları haqqında və s.

4.2. Ekstremist cinayətkar qurumlarının fəaliyyətinin maliyyələşdirmə mənbələri haqqında;

4.3. Ekstremist cinayətkar fəaliyyətinin istintaq prosesinə, onun normal gedişinə göstərilən qarşılıqlıdırma haqqında.

Blok 5. Ekstremist motivlərə görə cinayətlərin törədilməsinə kömək edən hallar (səbəb və şəraitlər) haqqında fərziyyələr:

5.1. Ekstremist yönümlü mütəşəkkil cinayətkar dəstə və ya biliklərin yaradılmasına, bu qurumların fəaliyyətinə kömək edən şəraitlər, ayrı-ayrı hallar haqqında;

5.2. Ekstremist cinayətin və ya silsilə ekstremist cinayətlərin törədilməsinə kömək edən hallar haqqında (3, s. 160-166).

Yuxarıda göstərilən bu tipik fərziyyələr sistemi ekstremist yönümlü cinayətlərin istintaqı prosesində şablon şəkildə tətbiq edilməməlidir. Onlar yalnız fərziyyələrlə bağlı işin əsas istiqamətlərini müəyyən edir, istintaqın müəyyən məqamında təşəkkül tapmış şəraitdən asılı olaraq müstəntiqin konkret fərziyyələri irəli sürmək prosesini asanlaşdırır. Bu zaman irəli sürülmüş fərziyyələrin yoxlanması xaos, formal və qeyri-ardıcıl xarakter daşımamalıdır. Qeyd edək ki, müstəntiq, cinayət işinin istintaqı zamanı təşəkkül tapmış istintaq şəraitinə uyğun olan tipik istintaq fərziyyələrini irəli sürməklə kifayətlənməməli, istintaqın sonrakı və ən optimal istiqamətlərini müəyyən etmək üçün bu fərziyyələrin yoxlanmasını da həyata keçirməlidir ki, buna da ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin, digər prosesual tədbirlərin aparılması yolu ilə nail olmaq mümkündür. R.A. İsayev göstərir ki, fərziyyələrin yoxlanması bütün istintaq prosesinin məzmunun əks etdirməklə iki mərhələ

ləyə ayrılır: 1. Fərziyyələrin analizi; 2. Fərziyyələrin praktiki yoxlanması və nəticələrin çıxarılması. Müəlliflərin fikrincə ikinci mərhələnin özünü də dörd mərhələyə bölmək mümkündür: -fərziyyədən bütün mümkün nəticələrin çıxarılması; -bu nəticələrin yoxlanması məqsədilə istintaq hərəkətlərinin və onların ardıcılığının müəyyən edilməsi; - planlaşdırılmış istintaq hərəkətlərinin mərhələyə bölmək; -əldə edilmiş faktiki məlumatların qiymətləndirilməsi və fərziyyənin doğruluğu və ya doğru olmaması barədə nəticənin alınması. Bu prosesə məntiqi yekunu isə istintaqı aparılan hadisənin yeganə mümkün izahı kimi bir fərziyyənin təsdiq edilməsi çıxış edir [10, s. 13-14]. İstintaq və məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi, xüsusi ilə ədəbiyyat materiallarının analizi əsasında istintaqın ilkin mərhələsində yaranan, ekstremizmlə bağlı bütün cinayətlərə az və ya çox dərəcədə xas olan üç tipik istintaq şəraitlərində irəli sürülməsi və yoxlanması mümkün olan fərziyyələri də fərqləndirmək olar.

Eyni zamanda qeyd edək ki, tipik istintaq şəraitlərinin və fərziyyələrin ayrılması şərti xarakter daşıyır, çünki “istənilən konkret istintaq şəraiti çoxsaylı əlaqə və münasibətlərin təsirindən ciddi şəkildə fərqlidir”.

Birinci şərait: Ekstremist xarakterli cinayəti törədən şəxslər hadisə yerində saxlanmışdır, cinayətin izləri müəyyən olunmuş, törədilmiş izləri məlumdur, bu da cinayətin törədilməsi halları haqqında tam və mötəbər informasiyanı almağa imkan verir. Bu şəraitdə əsasən cinayətin törədilməsinin konkret məqsədləri, niyyətin istiqamətliliyi və ekstremist əməli törədənin (törədənlərin) motivləri haqqında fərziyyələr irəli sürülür.

Bu fərziyyələrin yoxlanması üçün aşağıdakı istintaq hərəkətləri, prosessual və əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilməlidir: - hadisə yerində cinayətkarın saxlandığı yerdə baxışın keçirilməsi; - şübhəli şəxsin prosessual tutulması, onun şəxsi müayinəsi (axtarışı); - şübhəli şəxsin dindirilməsi; - şübhəli şəxsin mümkün olduğu yerlər (yaşayış, iş yeri, və s.) üzrə axtarışı; - predmet və sənədlərə baxış; - şübhəli şəxsin müraciətli tədqiqat üçün nümunələrin alınması; - zəruri ekspertizaların təyini; - ekstremist əməlin törədilməsində şübhəli bilinən şəxsin tutulması planını işlənməsində və həyata keçirilməsində iştirak edən hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının dindirilməsi; - zərərçəkənlərin dindirilməsi; - şahidlərin dindirilməsi; - şübhəli şəxsi xarakterizə edən məlumatların toplanması, onun davranışının məqsəd və motivlərinin müəyyən edilməsi, cinayətin törədilməsində görənlərin müəyyən edilməsi ilə bağlı tədqiqatı aparın orqana tapşırıqların verilməsi.

İkinci şərait: Ekstremist yönümlü cinayət törədilmiş, bu cinayəti törədən şəxs gizlənməmişdir (müəyyən olunmamışdır), onun zahiri əlamətləri üzrə informasiya vardır, cinayətin izləri qismən izə çıxarılmışdır, cinayət haqqında dolay informasiyaya malik olan şəxslər vardır. Bu şəraitdə əsasən ekstremist xarakterli əməli törədənin şəxsiyyətinə və onun olduğu yerə aidiyyətə axtarış fərziyyələri irəli sürülür [5, s. 321345]. Bu fərziyyələrin yoxlanması üçün aşağıdakı prosessual (istintaq) hərəkətlərinin və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılması məqsədəuyğundur: - hadisə yerinə baxış; - “isti izlərlə” cinayətkarların təqibinin həyata keçirilməsi; - cinayətin şahidlərinin dindirilməsi; - hadisə yerinə baxış gedişində müraciətli tədqiqat üçün nümunələrin götürülməsi; - zəruri məhkəmə ekspertizalarının təyini; - cinayətin törədilməsinə aidiyyəti ola biləcək konkret şəxslərin yoxlanması məqsədi ilə təhqiqat orqanlarına konkret tapşırıqların verilməsi.

Üçüncü şərait: Ekstremist xarakterli cinayəti törədilməsi faktı müəyyən olunmuşdur, cinayəti törədən haqqında şər şansı bir informasiya yoxdur. Həmçinin cinayəti törədən şəxslərdə yoxdur və ya onlar məlum deyildir.

Bu halda ekstremist xarakterli cinayəti törədənlərin şəxsiyyəti, onların motivləri və məqsədləri barədə fərziyyələr irəli sürülə bilər. Başlıca vəzifə ekstremist yönümlü cinayətkar fəaliyyəti həyata keçirənlərin, onlara kömək edənlərin müəyyən edilməsindən, onların axtarışı və tutulmasından ibarətdir.

Bu şəraitdə aşağıdakı istintaq hərəkətləri, əməliyyat-axtarış tədbirləri tövsiyə oluna bilər: - hadisə yerinə baxışın keçirilməsi; - hadisə yerinə baxış keçirildikdən sonra baxış gedişində görülmüş obyektlərə münasibətdə zəruri məhkəmə ekspertizalarının təyini haqqında məsələnin həlli, uyğun

kriminalistika uçotlara (məsələn, daktiloskopik) müraciət edilməsi;- törədilmiş cinayət haqqında mövcud informasiyanın analiz edilməsi və bu informasiyanın analoji cinayət işləri üzrə artıq izə çıxarılmış və kriminalistik əhəmiyyətli qiymətləndirilmiş faktiki məlumatlarla müqayisəsi;- konkret şəxslərin bu cinayətin törədilməsinə aidiyyətinin yoxlanması və onun törədilməsi ilə bağlı olan şəxslərin müəyyən olunması, həmçinin cinayətkar fəaliyyətin mümkün şahidlərinin üzə çıxarılması haqqında təhqiqat orqanlarına tapşırıqların verilməsi [9, s. 61-64].

YEKUN NƏTİCƏ

Müəyyən edilmişdir ki, kriminalistika fərziyələri, cinayət hadisəsinin mahiyyəti təqsirləndirilən şəxsin törədilmiş cinayət əməlinə təqsiri və motivləri, onun məsuliyyət səviyyəsinə və xarakterinə görə təqsir göstərən hallar, vurulmuş zərərin xarakteri və miqdarı, həmçinin cinayətin törədilməsinə şərait yaradan səbəblər haqqında faktlara əsaslanaraq, qurulan və məntiqi qaydalar üzrə yoxlanması zəruri olan ehtimallardır. İstintaq fərziyyəsinin obyektiv və həqiqətin müəyyən edilməsi üçün qurulan hipotez formulasından ifadə olunmuş və əldə olunan məlumatların ehtimal qiymətləndirilməsindən ibarət olan tədqiq edilən halların modelinin funksiyaları daşıyan inteqral ideya, obraz olduğunu göstərilməklə, istintaq fərziyyəsinin hipotezanın növlərindən biri, məntiqi kateqoriya kimi nəzərdən keçirilməsi məqsədə uyğun hesab olunmuşdu. Lakin bu kimi tipik fərziyələr sistemi, ekstremist yönümlü cinayətlərin istintaqı prosesində şablon olaraq tətbiq edilməsi qeyri-qənaətbəxşdir. Bu fərziyələrlə yalnız işin əsas istiqamətlərini müəyyən edilir, istintaqın müəyyən məqamında təşəkkül tapmış şəraitdən asılı olaraq müstəntiqin konkret fərziyələri irəli sürmək prosesini asanlaşdırır. Bu zaman irəli sürülmüş fərziyələrin yoxlanması xaotik, formal və qeyri-ardıcıl xarakter daşımamalıdır.

Qeyd edək ki, müstəntiq, cinayət işinin istintaqı zamanı təşəkkül tapmış istintaq şəraitinə uyğun olan tipik istintaq fərziyələrinin irəli sürməklə kifayətlənməməli, istintaqın sonrakı və ən optimal istiqamətlərini ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin, digər prosesual tədbirlərin aparılması yolu ilə müəyyən etmək yoxlanmasını da həyata keçirməlidir. Cinayət işinin istintaqı zamanı fərziyələrin dəqiq analizi, praktiki yoxlanması və bundan nəticələrin çıxarılması həlledici amillərdən biridir. Fərziyədən bütün mümkün nəticələrin çıxarılması, nəticələrin yoxlanılması məqsədlə istintaq hərəkətlərinin və onların ardıcılığının müəyyən edilməsi, planlaşdırılmış istintaq hərəkətlərinin əldə edilmiş faktiki məlumatların qiymətləndirilməsi və fərziyyənin doğruluğu barədə nəticənin alınması və bu prosesin məntiqi yekunu və istintaqı aparılan hadisənin yeganə mümkün izahı kimi bir fərziyyənin təsdiq edilməsi çıxışın elmi praktiki mahiyyəti araşdırılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Kriminalistika. Dərslik. Bakı, 2010. -s. 259.
2. Əliyev B.Y., Mahmudov A.M. Kriminalistika Bakı, 2003. -s. 83.
3. Аристархов Т.А. Криминалистическая характеристика и совершенствование методики расследования преступлений против прав и законных интересов человека и гражданина, совершенных по экстремистским мотивам. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Тула, 2015, -с. 180-166.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики. Том 2. М., 1997,-с.371-372.
5. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. Калининград, 1997,-с. 132-145.
6. Выструпов В.Г. Теория криминалистической ситуалогии и вопросы ее реализации при расследовании преступлений, связанных с организацией экстремистской деятельности / Философия права. 2018. №2, 85, -с. 80.

7. Головин А.Ю., Баранов М.В. Следственная версия как специфическая разновидность криминалистической задачи // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. Вып.2. Ч.3. Тула, 2011, -с. 20.
8. Драпкин Л.Я., Шуклин А.Е. Следственная версия – основная разновидность информационных решений следователя (некоторые аспекты теории и практики) // Российский юридический журнал. 2013. №4, -с. 37.
9. Еремин Д.Н. Методика расследования преступлений, связанных с политическим экстремизмом: на материалах северокавказского региона. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Калининград, 2015, -с. 61-60.
10. Исаев Р.А. Информационные основы расследования преступлений. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Баку, 2006,-с. 13-14.
11. Криминалистика: Учебник для вузов. М., 1999.,-с. 527-528.
12. Ларин А.М. От следственной версии к истине. М., 1976, -с. 29.
13. Пещак Я.Н. Следственные версии. М., 1976, -с. 189.
14. Ушмарин М.В. Общая характеристика типичных следственных ситуаций и криминалистических версий экстремистской деятельности//Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2017. №1-2, с.182-183.

TYPICAL INVESTIGATIVE HYPOTHESES DURING THE INVESTIGATION OF EXTREMIST CRIMES

T.A. Kurban

Some typical hypothetical hypotheses that can be deduced by the extremist activity, have been identified and systematized, investigative actions, other procedural acts and operational search actions that can be carried out to verify investigative hypotheses, and their subsequent pursuit. The scope of the typical investigative hypothesis was investigated during investigative investigations, including extradition related crimes Issues relating to the scope of typical investigative hypotheses were investigated in the course of investigative actions, including crimes against extremism. Issues related to the scope of typical investigative hypotheses were investigated during investigative assertions, including crimes against extremism. The scientific-methodical, organizational-technical, tactical-procedural bases of the investigation of extremist activity, crimes related to extremism, taking into account modern realities, tactical-criminological features of new forms and types of extremism were systematically and comprehensively investigated. In the investigation of crimes related to extremism (extremist activity), the need to work out the issues of putting forward and verifying typical investigative hypotheses from scientific-theoretical and experimental aspects has become more urgent. The correct logical and scientifically based complex actions of the investigator in various conditions of the preliminary investigation, the scientific-theoretical basis of which the activity largely depends on the correct definition of the tasks determined in such conditions, as well as the correct organization of the construction and verification of hypotheses in criminal cases have been determined.

Keywords: *Extremist criminals, extremist activity typical investigation hypotheses*

ТИПИЧНАЯ СЛЕДСТВЕННЫЕ ГИПОТЕЗЫ В ХОДЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ЭКСТРЕМИСТСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Т.А. Курбан

Типичные следственные гипотезы, которые могли быть выдвинуты в ходе расследования экстремистских преступлений (экстремистской деятельности), были идентифицированы и систематизированы, следственные действия, другие процессуальные действия и оперативно-розыскные действия, которые могут быть выполнены для проверки следственных гипотез, и последовательность их преследования. Объем типичной следственной гипотезы был исследован в ходе следственных расследований, включая преступления, связанные с выдачей. Вопросы, относящиеся к сфере применения типичных следственных гипотез, расследовались в ходе следственных действий, в том числе преступлений против экстремизма. Систематически и всесторонне исследованы научно-методические, организационно-технические, тактико-процессуальные основы расследования экстремистской деятельности, преступлений, связанных с экстремизмом, с учетом современных реалий, тактико-криминологические особенности новых форм и видов экстремизма. При расследовании преступлений, связанных с экстремизмом (экстремистской деятельностью), весьма актуальной стала необходимость проработки вопросов выдвижения и проверки типовых следственных гипотез с научно-теоретического и эмпирического аспектов. Правильные логические и научно обоснованные комплексные действия следователя в различных условиях предварительного следствия, от научно-теоретической основы деятельности которого во многом зависит правильная постановка задач, определяемых в таких условиях, а также правильная организация следственного действия. построение и проверка гипотез по уголовным делам.

Ключевые слова: *экстремистские преступники, экстремистской деятельности, типичные следственные гипотезы*